

ВИНИКНЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ СВІДКІВ ІЄГОВИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Розглянуто виникнення, розвиток та діяльність Свідків Ієгови на території України. Досліджено статистичні данні Державного комітету України у справах релігії та Свідків Ієгови, та зроблено порівняльний аналіз цих даних. Висвітлено умови розповсюдження єговістів у певних регіонах України.

Ключові слова: Свідки Ієгови, Товариство Вартової Башти, неорелігія, секта.

Рассмотрено появление, развитие и деятельность Свидетелей Иеговы на территории Украины. Исследовано статистические данные Государственного комитета Украины по делам религии и Свидетелей Иеговы, сделан сравнительный анализ этих данных. Освещены условия распространения иеговистов в определенных регионах Украины.

Ключевые слова: Свидетели Иеговы, Общество Сторожевой Башни, неорелигия, секта.

The emergence, development and activities of Jehovah's Witnesses in Ukraine were considered. The statistics of the State Committee of Ukraine on religion and Jehovah's Witnesses were reviewed, and the comparative analysis of these data was performed. The conditions of the spreading of Jehovah's Witnesses in certain regions of Ukraine were examined.

Key words: Jehovah's Witnesses, the Watchtower society, neoreligion, sect.

Мета статті – розглянути динаміку росту та поширення Свідків Ієгови (далі – Свідків) на території України. Для аналізу нами використані статистичні дані Товариства Вартової Башти (Свідків Ієгови) та Державного комітету України у справах релігії (далі – Держкомнацрелігії). Короткий історичний огляд виникнення та поширення Свідків в Україні дозволить нам краще зрозуміти їх специфічний розподіл по українським регіонам та консолідацію на Закарпатті та Західній Україні. Для дослідження теми нами оброблена добірка журналів «Вартова Башта» та «Щорічники» з 1994 по 2011 рр. [2-18; 38; 39]. Саме з 1994 р. Україна окремим пунктом зазначається у виданнях Свідків. Також нами досліджені звіти Державного комітету України у справах релігії з 1997 по 2011 рр. [21-35].

Для дослідження динаміки росту ієговістів в Україні ми дослідили статистичні дані за такими позиціями, як кількість зборів та присутніх на «Вечері спогади смерті Ісуса Христа». Також для більш повного розуміння динаміки розвитку Свідків нами зроблені додаткові розрахунки стосовно обчислення часу, який затрачають послідовники Ієгови на залучення одного прихильника цієї секти. Враховуючи, що статистика Державного комітету перетинається зі статистичними даними єговістів лише в одному пункті, а саме у кількості громад, нами розглянуті спільні дані росту громад. Порівняння

цих даних дозволить виявити синхронність або ж, навпаки, покаже суперечливість та невідповідність даних.

При дослідженні певних періодів історії Свідків використана їхня література, з якої слід виокремити журнали «Вартова Башта» та «Щорічник», особливо за 2002 р., де вказана історія секти в Україні. Публікації свого роду розкольників «теократичної організації Свідків Ієгови», матеріали цієї організації розкривають причини розколу серед єговістів. Також слід вказати дослідження С. І. Іваненка та К. О. Бережка як свого роду апологетів Свідків, зокрема С. І. Іваненко проводить думку що єговізм – традиційна релігія для Росії [19], а К. Бережко, описуючи мужність прихильників цієї течії, також дає практичні рекомендації, як захищатись від нападок ЗМІ [1]. Книгам С. Іваненка та К. Бережка притаманно те, що вони написані безпосередньо за літературою Свідків, у їх творах відсутня інформація про розкольників, які діяли на різних етапах історії єговізму та існують сьогодні. Також нами використані: архівні документи СРСР та рішення Європейського Суду «Свідки Ієгови проти Франції».

Аналізуючи досліджуваний матеріал, слід зазначити внутрішній жорсткий уклад всередині секти, який вимагає від своїх послідовників бути максимально точними при складанні своїх звітів та статистичних даних. Так, ще у СРСР в часи Другої

світової війни та «залізної завіси», теократичне керівництво вимагало від своїх послідовників ці звіти. Пересилання звітів через кордон часто здійснювалося нелегальним шляхом, а деколи закінчувалася і строкком у таборі. Стосовно статистичних даних Держкомнацрелігії існують різні думки, в тому числі й про їхню повну невідповідність дійсності.

Історія появи перших осередків єговістів на території сучасної України пов'язана безпосередньо з ім'ям їх засновника Чарльза Рассела і «Дослідниками Біблії» (одне з перших найменувань Свідків Іегови). У ході своєї першої закордонної поїздки в 1891 р., Ч. Рассел відвідав низку міст Європи та Середнього Сходу. По дорозі до Константинополя він відвідав Одесу, а у 1911 р. виступив з біблійними лекціями у Львові. Лекції Ч. Рассела не залишилися без уваги, у Львові вони викликали обурення єврейських громад, які всіма силами намагалися їх зірвати [8, с.121].

Після Першої світової війни західноукраїнські землі опинилися в складі різних країн: Галичина та Волинь – Польщі, Закарпаття – Чехословаччини. Саме через ці країни тоді ще «Дослідники Біблії» розповсюджували своє віровчення на Західній Україні та Закарпатті. Однак популярності в цих землях учення єговістів не отримало. Так, відповідно до даних цієї течії, у 1927 р. «вечерю спогади смерті Ісуса Христа» у Закарпатті відвідали близько 370 чоловік, такими ж нечисленними були і конгреси Свідків: наприклад, у 1926 р. в с. Великі Лучки на конгресі були присутні 150 чоловік і двадцять осіб хрестилися; в 1927 р. у м. Ужгород на конгресі були присутні 200 чоловік; у 1932 р. в с. Солотвине конгрес зібрав приблизно 500 чоловік [8, с.125].

Після Великої Вітчизняної війни поширення свідків на території України пов'язане з переселенням поляків із СРСР до Польщі, а українців – з Польщі до СРСР у 1947 р. Подібним чином зі Східної Польщі в Україну було переселено понад 500000 українців, частину переселенців становили Свідки Іегови. При цьому вони навмисно переїжджали в Україну цілими громадами, розглядаючи своє повернення в Україну як можливість поширення свого вчення. Скільки переселилося єговістів в Україну, точно сказати ніхто не може, однак про кількість переселенців ми можемо судити з кількості депортованих послідовників Іегови. Так, 8 квітня 1951 р. 6140 (2020 сімей) цих сектантів були депортовані із Західної України до Іркутської та Томської областей [19].

У 1951 р. радянська влада також планувала депортувати єговістів із Закарпаття. Однак своє рішення з невідомих причин вона не втілила у життя, після чого Закарпаття стало одним з основних центрів, де друкувалася література послідовників Іегови у Радянському Союзі.

У 1950-ті роки в організації Свідків назріла нова криза, яка вилилась у черговий розкол Товариства Вартової Башти, у зв'язку з чим багато районних наглядачів перестали відправляти звіти про служіння, що сприймалось керівництвом сектантів як зрада.

Єговісти, які припинили спілкування з керівництвом у Брукліні, пояснюють це тим, що велика кількість служителів, призначених керівниками організації Товариства, таємно співпрацювала з владою. Також почала надходити література від імені Товариства Вартової Башти та різного роду інструкції, які суперечили віровченню Свідків Іегови.

З подібних невідповідностей зазначаються такі:

1. Починаючи з 1962 р., представники досліджуваної релігійної течії «вищими властями» (про яких йдеться у Новому Заповіті, рим. 13:1-7) вважають не Іегову Бога, Ісуса Христа та владу, яка виходить від Них у теократичну організацію, а тлумачать це місце виключно до політичної влади та чиновників, які поставлені політичною владою.

2. Дозвіл єговістам брати участь у політичних виборах, але на бюлетенях вони повинні закреслити політичних кандидатів та написати, що голосують за Ісуса Христа і Його Царство.

3. Що єговізм є релігією, а Ісус Христос був релігіоністом.

4. Що Свідки повинні молитися за благополуччя політичної влади.

5. Що їхні діти у школі можуть приймати та носити піонерські галстуки.

6. Дозвіл грати у карти, аби ця гра не була азартною.

7. Можливість проведення весілля з музикою, танцями та спиртними напоями.

8. Питання шлюбу та взаємовідносин між чоловіком та дружиною зводились у літературі єговістів до статевого культу.

9. Що у книгах та журналах секти друкуються ілюстрації, які компрометують істину Слова Божого [20].

Унаслідок зазначених невідповідностей на території України утворилися декілька течій Свідків Іегови:

1. Течія, яка повністю приймає сучасну літературу єговістів та відкидає літературу попередніх років Товариства Вежі Стражі та їхнє попереднє вчення. Це – основна і найчисленніша течія, яка нам відома, зі своїм центром у Брукліні.

2. Течія, яка дотримується вчення єговізму, викладеного у виданнях з 1919 р. Вони зазвичай передрукують літературу ранніх років та нову, яка відповідає первісним поглядами Свідків Іегови. Чисельність цієї течії становить кілька тисяч осіб на Західній Україні.

3. Течія, яка вважає, що єговісти, як вірні та мудрі раби, діяли лише до 1962 року, деякі – до 1942 р., і зі смертю Рутерфорда перестала діяти [20].

Із приходом до влади Л. І. Брежнєва, відбулося певне поліпшення становища Свідків Іегови. Так, згідно з секретним Указом Президії Верховної Ради СРСР № 420-VI від 30 вересня 1965 р. «Про зняття обмежень у спецпоселеннях з учасників сект «Свідки Іегови», «істинно-православні християни», «іннокентіївці», «адвентисти-реформісти» та членів їх сімей» звільнялися від адміністративного нагляду органів охорони громадського порядку.

Зняті обмеження не обумовлювали повернення майна, яке було конфісковане при виселенні.

Подальше і можна сказати масове поширення єговізму на території України починається з 1991 р. разом з розпадом СРСР. Так, Свідки Ієгови як релігійна організація в Україні була зареєстрована 28 лютого 1991 р., і це була перша реєстрація їх на території колишнього СРСР.

Відповідно до статистичних даних, можна сказати, що незважаючи на суттєве скорочення інтенсивності поширення сектантських осередків, організація не перебуває у кризовому стані, нечисленний ріст все рівно продовжується. Однак, якщо динаміка поширення цієї течії збережеться без змін, то дуже ймовірно, що упродовж 3-4 років позначиться певна криза прихильників Ієгови в Україні. Згідно зі статистичними даними Свідків, скорочується: кількість хрещених, присутніх на «вечері спогади смерті Ієсуса Христа», а процентний приріст «вісників» наближається до нуля.

Одним з основних показників охоплення населення нашої країни Свідками Ієгови є кількість людей, присутніх на «вечері спогади смерті Ієсуса Христа» – єдине свято у єговістів. На це свято вони, по можливості, запрошують усіх. Перед святкуванням цього дня свідки обходять усі будинки тієї чи іншої місцевості із запрошенням їх мешканців на свято. У 1994 р. на «Вечері спогади» були присутні 131 224 чол. [38]. Пік охоплення населення України єговізмом за останні 17 років своєї діяльності припадає на 2001 р., коли присутніх на «Вечері спогади» Свідків Ієгови було 282352 чол. [7] У 2006 р. на «Вечері спогади» були присутні вже 262 008 чол. [12], у 2007 р. спостерігається невеликий ріст до 275 908 чол. [13], а у 2011 р. їхня кількість складає 275 756 чол. За останні 10 років поліпшити свої показники Свідки так і не змогли. Порівнюючи, наприклад, з Францією, де населення країни становить 62 млн чол., їх кількість у 2011 р. становила 215162 чол., різниця складає 60 594 чол. Подібна різниця зумовлена певною секуляризацією країни та жорсткою регламентацією діяльності секти. У Росії, де населення країни становить 147 млн, ця кількість у 2011 р. становила 291 310 чол. [18].

Слід також звернути увагу на кількість «вісників» – це один з показників єговістської течії, пов'язаний з динамікою росту. «Вісником» можна назвати послідовника секти, який регулярно проповідує вчення єговістів та подає спеціальні звіти до організації про виконану роботу. У 1994 р. в Україні їх було 51 069 чол. [38], у 2011 р. – 150 887 чол. Однак, згідно зі статистичними даними Свідків Ієгови, інтенсивність приросту «вісників» впала до 1000 чол. у рік, тоді як у 1990-ті роки становила 10-15 тис. чол. У Росії кількість «вісників» у 2011 р. – 165 447 чол., у Франції – 123 277 чол. [18].

Співвідношення кількості хрещених свідками з витраченим часом на «віщання» послідовниками єговізму дозволило нам отримати середньостатистичні дані про витрачений час на залучення одного послі-

довника. Використовуючи вищеописану методу, ми отримали такі дані: у 1994 р. проповідники витрачали 548 годин на залучення одного послідовника в Україні, що складало приблизно 23 доби, у 2011 р. їм доводилося витрачати 7114 годин, або 296 діб, що складає майже рік цілодобових «віщань». Різниця витраченого часу у 1994 та 2011 рр. перевищує у 13 разів. У 2011 р. на залучення одного послідовника у Росії Свідкам доводилося «віщати» 8092 години, що становить 337 діб, у Франції – 11603 годин, що становить 483 доби [38, с. 17].

Статистика Державного комітету перетинається зі статистичними даними організації лише в одному пункті, а саме у кількості громад. Порівнюючи статистичні дані, ми бачимо, що є певна розбіжність даних у 1997 по 1999 рр., де статистика Держкомнацрелігії йде на зниження з 570 до 514 громад, а з 1999 р. лінії графіків повторюють приблизно одну і ту ж хвилю. При цьому, як і передбачалося, графік Держкомнацрелігії занижений. Різниця даних у 1997 р. становить 140 громад (що приблизно складає 20%), у 1999 р. – 421 (45%), а у 2011 р. – 584 (34,5%). Так, відповідно до отриманих результатів, різниця даних Держкомнацрелігії у порівнянні з даними Свідків у 1997 – 1999 рр. становить від 128 до 423 громад, а у 1999-2011 рр. ця різниця становить вже від 423 до 590 громад.

Можна припустити, що статистичні дані Свідків завищені. Адже кожного року «Товариство Вартової Башти» витрачає досить значні кошти на роботу особливих «піонерів-місіонерів» та «роз'їзних наглядачів». У 2011 р. витрати на них становили 173 млн доларів [18]. Однак наявність у єговістів практики взаємодонорів та взаємостеження зводить подібні махінації зі статистичними даними у них до незначного відсотка.

Якщо наші розрахунки правильні, то державні статистичні дані не враховують до 590 громад, подібне ведення статистики унеможливило скласти чітку карту поширення єговістських організацій та інших неорелігійних утворень на території України та залишає місце для різних спекуляцій. Наприклад, в організації може відбуватися значний ріст та певне поширення, але вона не подає відповідні дані, або ж навпаки, організація припинила своє існування (розпалась), але у звітах Держкомнацрелігії продовжує фігурувати, свого роду «мертві душі».

Масове переселення Свідків Ієгови у 1947 р. на Західну Україну та Закарпаття пояснює їх чисельність та активність у цих регіонах України. Останні 20 років єговісти інтенсивно проводять свою «нахабну» місіонерську діяльність на території України, не зустрічаючи заборон чи обмежень з боку держави. Враховуючи це, слід визначити концентрацію громад зі служителями Ієгови у певних регіонах. Так, більше третини їхньої кількості припадає на 3 області – Закарпатську, Львівську та Харківську. З 671 зареєстрованих та 436 незареєстрованих громад та 2449 служителів секти відповідно до даних Держкомнацрелігії за 2011 р. найбільше розташовано у таких областях: 164 громад та 416 служителів – у Закарпатській, 106 громади та 481 служитель у Львівській, 93 громади та

390 служителів у Харківській. Другу значну групу складають регіони: 100 громад та 233 служителі – у АРК, 86 громад та 115 служителів – у Донецькій, 63 громади та 65 служителів – у Чернівецькій, 50 громад та 112 служителів – у м. Київ. В інших областях кількість громад Свідків незначна.

Однак, незважаючи на певну свободу в діях за останні 10 років, у Свідків відсутня динаміка залучення населення на свої збори. Порівнюючи масштаби діяльності цих організацій у Росії та Україні, ми бачимо, що показники майже однакові. І це з урахуванням того, що кількість населення Росії майже у 3 рази перевищує населення України. Також слід зазначити, що подібна різниця пояснюється наявністю у Росії: розуміння проблеми сект, інформування населення через ЗМІ про їх небезпеку та обмеження діяльності екстремістських організацій. Так, у 2011 р. література Свідків Іегови була визнана екстремістським матеріалом, поширення якого заборонено на території Росії. Аналізуючи та порівнюючи діяльність сектантів у Франції та Україні, ми бачимо, що різниця за різними показниками складає 30 %, а деколи 50 %, і це враховуючи те, що у Франції населення на 15 мільйонів осіб більше. Також слід зауважити, що у Франції ще з 1995 р. Свідки Іегови позбавлені статусу релігійної організації, незважаючи на те, що вони були зареєстровані 100 років тому і налічували 250000 послідовників. У липні 1998 р. податкова служба Франції після аудиторської перевірки сум пожертвувань, отриманих єговістами від своїх adeptів, наклала штраф майже в 297 млн франків (45 млн євро) за несплату податків та заарештувала усе майно Центру Свідків, а також заборонила поширення їхньої літератури. Послідовники Іегови зазначаються серед найбільш небезпечних 173-х сект Франції [36].

Таким чином, незважаючи на пільгове становище Свідків Іегови в Україні, ми бачимо скорочення

інтенсивності їхньої діяльності за багатьма напрямками. Подібне явище пояснюють по-різному. Так, існує думка, що занепад західних сект спровокований провальною політикою «помаранчевого» уряду, яка скомпрометувала і підірвала довіру до західних релігійних ідей, у тому числі й західних сект. Також припускають, що Свідки втягують у свою діяльність певний відсоток населення, після чого їхня чисельність починає скорочуватися. Існує ще припущення, що безконтрольна діяльність єговістів виробила у населення України певний соціальний імунітет до єговізму, що знаходить підтвердження в тому, що з кожним роком сектанти витрачають все більше і більше часу на залучення одного послідовника. Самі Свідки вважають, що ріст їхньої організації стабілізується у середньому на рівні 0,3 відсотка населення країн християнського світу, для України цей показник становить у середньому 150-160 тис. «вісників». На наш погляд, до можливих причин скорочення діяльності єговістів слід також зарахувати смертність первинно залучених до цієї релігійної організації, людей похилого віку, та поширення інтернет-спільнот разом з соціальними мережами, які часом представляють достатню альтернативу будь-якій течії. І хоча сьогодні в Україні приріст «вісників» єговістів становить 1 % в рік і на залучення одного послідовника єговізму витрачають близько року цілодобових «віщань», говорити про кризу у Свідків рано. Адже наявність навіть мінімальної динаміки росту, свідчить про залучення людей до них. У ситуації, яка склалась в Україні при відсутності розуміння проблеми сект серед вищого керівництва України, недостатньої інформованості населення про Свідків Іегови та наявності у них «нахабного» прозелітизму, прирікає ще тисячі громадян України бути залученими до діяльності цієї секти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бережко К. О. Історія Свідків Іегови в Україні. Житомирщина : [монографія] Електронний ресурс / К. О. Бережко. – Режим доступу : <http://jhwww.narod.ru/book3.html>. – Дата доступу : 20.08.2012.
2. Ежегодник Свидетелей Иеговы 1996. – Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania. – 1996. – 255 с.
3. Ежегодник Свидетелей Иеговы 1997. – Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania. – 1997. – 255 с.
4. Ежегодник Свидетелей Иеговы 1998. – Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania. – 1998. – 255 с.
5. Ежегодник Свидетелей Иеговы 1999. – Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania. – 1999. – 255 с.
6. Ежегодник Свидетелей Иеговы 2000. – Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania. – 2000. – 255 с.
7. Ежегодник Свидетелей Иеговы 2001. – Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania. – 2001. – 255 с.
8. Ежегодник Свидетелей Иеговы 2002. – Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania. – 2002. – 255 с.
9. Ежегодник Свидетелей Иеговы 2003. – Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania. – 2003. – 255 с.
10. Ежегодник Свидетелей Иеговы 2004. – Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania. – 2004. – 255 с.
11. Ежегодник Свидетелей Иеговы 2005. – Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania. – 2005. – 255 с.
12. Ежегодник Свидетелей Иеговы 2006. – Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania. – 2006. – 255 с.
13. Ежегодник Свидетелей Иеговы 2007. – Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania. – 2007. – 255 с.
14. Ежегодник Свидетелей Иеговы 2008. – Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania. – 2008. – 255 с.
15. Ежегодник Свидетелей Иеговы 2009. – Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania. – 2009. – 255 с.
16. Ежегодник Свидетелей Иеговы 2010. – Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania. – 2010. – 255 с.
17. Ежегодник Свидетелей Иеговы 2011. – Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania. – 2011. – 255 с.
18. Ежегодник Свидетелей Иеговы 2011. – Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania. – 2011. – 255 с.
19. Иваненко С. И. Свидетели Иеговы – традиционная для России религиозная организация [Электронный ресурс] / С. И. Иваненко. – Режим доступу : <http://lostbook.narod.ru/jw/sitdro.html#X420>. – Дата доступу : 20.08.2012.
20. Краткий обзор положения народа Божьего (Свидетелей Иеговы) на территории бывшего СССР с 1944 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступу : http://www.theocrat.narod.ru/menu1/main_obzor.htm. – Дата доступу : 20.08.2012.
21. Релігійні організації в Україні (станом на 1 січня 1997 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.risu.org.ua/ukr/resources/statistics/ukr1997/>. – Дата доступу : 20.08.2012.
22. Релігійні організації в Україні (станом на 1 січня 1998 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.risu.org.ua/ukr/resources/statistics/ukr1998/>. – Дата доступу : 20.08.2012.
23. Релігійні організації в Україні (станом на 1 січня 1999 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.risu.org.ua/ukr/resources/statistics/ukr1999/>. – Дата доступу : 20.08.2012.

24. Релігійні організації в Україні (станом на 1 січня 2000 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.risu.org.ua/ukr/resources/statistics/ukr2000/>. – Дата доступу : 20.08.2012.
25. Релігійні організації в Україні (станом на 1 січня 2001 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.risu.org.ua/ukr/resources/statistics/ukr2001/>. – Дата доступу : 20.08.2012.
26. Релігійні організації в Україні (станом на 1 січня 2002 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.risu.org.ua/ukr/resources/statistics/ukr2002/>. – Дата доступу : 20.08.2012.
27. Релігійні організації в Україні (станом на 1 січня 2003 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.risu.org.ua/ukr/resources/statistics/ukr2003/>. – Дата доступу : 20.08.2012.
28. Релігійні організації в Україні (станом на 1 січня 2004 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.risu.org.ua/ukr/resources/statistics/ukr2004/>. – Дата доступу : 20.08.2012.
29. Релігійні організації в Україні (станом на 1 січня 2005 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.risu.org.ua/ukr/resources/statistics/ukr2005/>. – Дата доступу : 20.08.2012.
30. Релігійні організації в Україні (станом на 1 січня 2006 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.risu.org.ua/ukr/resources/statistics/ukr2006/>. – Дата доступу : 20.08.2012.
31. Релігійні організації в Україні (станом на 1 січня 2007 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.risu.org.ua/ukr/resources/statistics/ukr2007/>. – Дата доступу : 20.08.2012.
32. Релігійні організації в Україні (станом на 1 січня 2008 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.risu.org.ua/ukr/resources/statistics/ukr2008/>. – Дата доступу : 20.08.2012.
33. Релігійні організації в Україні (станом на 1 січня 2009 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.irs.in.ua/files/statistic/2009.01.01_zvit_f1.xls. – Дата доступу : 20.08.2012.
34. Релігійні організації в Україні (станом на 1 січня 2010 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.irs.in.ua/files/statistic/2010.01.01_zvit_f1.doc. – Дата доступу : 20.08.2012.
35. Релігійні організації в Україні (станом на 1 січня 2011 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.irs.in.ua/files/statistic/2011.01.01_zvit_f1.pdf. – Дата доступу : 20.08.2012.
36. Решение Европейского Суда. Дело «Объединение Свидетелей Иеговы против Франции» (Жалоба № 8916/05) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://religionip.ru/print/node/852>. – Дата доступу : 20.08.2012.
37. Сторожевая Башня от 1 апреля 206 года. – Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania. – 2006. – 32 с.
38. Yearbook of Jehovah's Witnesses 1994. – Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania. – 1994. – 255 с.
39. Yearbook of Jehovah's Witnesses 1995. – Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania. – 1995. – 255 с.

Рецензенти: *Михайлуца М. І.*, д.і.н., проф.;
Тригуб О. П., д.і.н., проф.

© Рогатін В. М., 2012

Дата надходження статті до редколегії 24.05.2012 р.

РОГАТІН Володимир Миколайович, аспірант кафедри історії Чорноморського державного університету ім. Петра Могили.